

Дмитро Долецький, Інна Горпинченко  
Київський столичний університет  
імені Бориса Грінченка

## РОЛЬ ЛІДЕРІВ АФРОАМЕРИКАНСЬКОГО РУХУ ЗА ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА У США (1950–1960-ті рр.)

**Вступ.** Проблема боротьби афроамериканців за громадянські права у США в середині ХХ століття належить до ключових сюжетів новітньої історії Сполучених Штатів і водночас до універсальних феноменів світового визвольного руху. 1950–1960-ті рр. стали періодом глибоких соціальних і моральних трансформацій, коли на тлі холодної війни, колоніальних розпадів і зростання впливу масових медіа афроамериканська спільнота перетворилася на суб'єкта політичної історії. Саме тоді з'явилися особистості, які згодом набули символічного значення не лише в американському, а й у глобальному контексті: Мартін Лютер Кінг, Малкольм Ікс, Роза Паркс, Елла Бейкер, Стоклі Кармайкл.

Усередині руху за громадянські права сформувався широкий спектр ідеологічних, релігійних і тактичних підходів — від християнського пацифізму до чорного націоналізму, від ненасильницьких протестів до ідеї збройного самозахисту. Рух об'єднав церковних діячів, інтелектуалів, студентів і робітників, жінок і чоловіків, а його розвиток продемонстрував, наскільки глибоко питання расової рівності вкорінене у структурі американського суспільства.

Актуальність дослідження зумовлена не лише історичним значенням подій 1950–1960-х років, але й сучасними дискусіями довкола спадщини лідерів руху. Події останніх десятиліть — від кампанії *Black Lives Matter* до перегляду ролі жінок у русі — засвідчують потребу нового осмислення поняття «лідерства» в контексті боротьби за громадянські права.

Метою статті є комплексне дослідження ролі провідних лідерів афроамериканського руху за громадянські права у США в 1950–1960-х рр., виявлення особливостей їхніх ідей, стратегій і взаємодії, а також аналіз еволюції руху від локальних протестів до загальнонаціонального явища.

Об'єктом дослідження є постаті лідерів афроамериканського руху за громадянські права у США в середині ХХ століття.

Предметом — діяльність ключових лідерів афроамериканського руху та їхній вплив на формування соціально-політичної свідомості афроамериканців.

У дослідженні використано принципи історизму, порівняльного аналізу, біографічного методу, елементів соціальної історії та гендерного підходу. Джерельна база охоплює офіційні документи, автобіографії, промови, мемуари, наукові монографії американських і українських істориків.

Наукова новизна полягає у спробі синтетичного розгляду лідерства в межах афроамериканського руху не лише як персоніфікованого феномена, а як системи взаємодії між ідеями, стратегіями і колективними діями. Особливу увагу приділено жіночому та молодіжному лідерству, що тривалий час залишалося поза межами традиційної історіографії.

### Історичні передумови афроамериканського руху за громадянські права

Витоки руху за громадянські права сягають періоду Реконструкції після Громадянської війни (1865–1877), коли було ухвалено XIII, XIV і XV поправки до Конституції США, що формально ліквідували рабство й гарантували рівні права громадянам незалежно від раси. Однак після компромісу 1877 року та відновлення влади білих демократів у південних штатах почалася епоха *Джима Кроу* — системи расової сегрегації, юридично закріпленої рішенням Верховного суду у справі Плессі проти Фергюсона (*Plessy v. Ferguson*, 1896)<sup>522</sup>.

Упродовж перших десятиліть XX століття афроамериканські громади створювали власні організації — Національна асоціація сприяння прогресу кольорового населення (NAACP, 1909), Національна міська ліга (*National Urban League*, 1910), релігійні рухи, а також культурні ініціативи доби Гарлемського ренесансу. Саме в цей час почали формуватися дві парадигми майбутньої боротьби: інтеграційна (виражена в позиції В. Е. Б. Дюбуа) та націоналістична (репрезентована Маркусом Гарві).

Після Другої світової війни міжнародна ситуація сприяла посиленню тиску на американську владу з боку як внутрішніх активістів, так і зовнішніх спостерігачів. Колоніальний розпад в Африці та Азії, риторика демократії у протистоянні з СРСР та участь афроамериканських солдатів у Корейській та В'єтнамській війнах зробили расову дискримінацію очевидним протиріччям американського ідеалу свободи<sup>523</sup>. Як підкреслює Віталій Гавришук, саме у 1950-х роках виник «новий тип масового руху, що поєднував моральний імпульс релігійного пробудження з політичною організацією місцевих громад»<sup>524</sup>.

Поворотним моментом стала справа Брауна проти Ради з питань освіти (*Brown v. Board of Education*, 1954), у якій Верховний суд визнав сегрегацію в освіті неконституційною<sup>525</sup>. Це рішення не лише скасувало доктрину «розділені, але рівні» (*separate but equal*), а й стало моральним сигналом для активістів. Через рік Роза Паркс відмовилася поступитися місцем у автобусі в Монтгомері (1955), що започаткувало бойкот автобусної системи під керівництвом молодого пастора Мартіна Лютера Кінга. Ця подія символічно відкрила нову епоху — масового, ненасильницького, але глибоко політичного протесту.

На рубежі 1950–1960-х років боротьба за громадянські права стала національним рухом. До неї долучилися студентські організації (SNCC — *Студентський координаційний комітет ненасильницьких дій*), міжконфесійні об'єднання (SCLC — *Південна християнська лідерська конференція*), а також нові форми протесту: сидячі страйки, «свободиїзди», марші. Як зазначає Володимир Скоблик, саме на цьому етапі «запит на лідерство набув колективного характеру — рух потребував координаторів, радше ніж харизматичних героїв»<sup>526</sup>.

<sup>522</sup> *Plessy v. Ferguson*, 163 U.S. 537 (1896).

<sup>523</sup> Marable, Manning. *Race, Reform, and Rebellion: The Second Reconstruction and Beyond in Black America, 1945–2006*. University Press of Mississippi, 2007, p. 24.

<sup>524</sup> Гавришук, В. «Боротьба афроамериканців за громадянські права у США в другій половині 50–60-х рр. XX ст.» // *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*, 2016, с. 72.

<sup>525</sup> *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954).

<sup>526</sup> Скоблик, В. «Мобілізаційна природа афроамериканського руху за громадянські права» // *Наукові праці іст. факультету ЗНУ*, 2019, с. 118.

Водночас соціальні зрушення супроводжувалися загостренням суперечностей усередині самого руху: прихильники ненасильства стикалися з критиками, які вбачали в цьому обмеження, а ліберальний консенсус — із зростанням радикальних тенденцій. Ця дихотомія — «Кінг проти Малкольма» — надовго визначила політичну уяву про чорне лідерство у США.

### Історіографічний огляд проблеми лідерства в афроамериканському русі за громадянські права

Проблематика лідерства в афроамериканському русі за громадянські права привертає значну увагу як американських, так і українських дослідників. Упродовж другої половини ХХ — початку ХХІ століття сформувалося кілька взаємодоповнювальних історіографічних підходів, які по-різному трактують роль окремих діячів, ідейні суперечності всередині руху та його організаційні форми. У сучасній історичній науці виділяють чотири головні напрями: (1) класичний біографічний; (2) соціально-структурний; (3) ревізійністсько-феміністичний; (4) інтерпретації традиції Чорної сили (Black Power).

**Біографічна історіографія.** Першим етапом осмислення руху стала хвиля праць, зосереджених на постатях його найвідоміших лідерів — Мартіна Лютера Кінга, Малкольма Ікса, Розі Паркс. У цих дослідженнях лідер постає як центральна рушійна сила історичних змін. Д. Герроу, Тейлор Бранч, Девід Луїс та інші відтворили життєві траєкторії Кінга, інтерпретували його як моральний стрижень американського реформізму<sup>527</sup>.

Подібний підхід застосовано і до Малкольма Ікса: від автобіографії А. Гейлі до фундаментальної реконструкції Меннінга Марабла, який надав його діяльності транснаціонального змісту<sup>528</sup>.

Класична історіографія обертається навколо ідеї харизматичного лідера, а історія руху подається як послідовність моральних викликів і відповідей, де «ера Кінга» виступає домінуючим концептом.

**Соціально-структурний підхід: від індивідуального до колективного лідерства.** У 1980–1990-х рр. у працях Чарльза Пейна, Олдена Морріса, Сідні Тарроу виникає альтернативна оптика, у якій рух перестає сприйматися як продукт діяльності харизматичних особистостей<sup>529</sup>. Він постає як форма колективної мобілізації громад, що ґрунтується на організаторській роботі, горизонтальних структурах і мережевих формах активізму.

У цьому підході лідер трактується не як окрема «вождь-надія», а як функція громади, яка виникає з потреби в координації. Особливе місце займає Елла Бейкер — ключова теоретикня демократичної участі, чия критика «месійського» лідерства стала поворотною у перегляді природи руху<sup>530</sup>.

**Ревізійністська та феміністична історіографія.** З 1990-х рр. з'являється хвиля праць, що переосмислює роль жінок у русі. Барбара Ренсбі, Дебора Грейтон, Белл Гукс звертають увагу на структурну «невидимість» жіночого лідерства, яке тривалий час було систематично недооціненим<sup>531</sup>.

Елла Бейкер у цих дослідженнях постає як теоретикня участі та символ колективного лідерства; Роза Паркс — не як «жінка, що випадково не поступилася місцем», а як

<sup>527</sup> Garrow, David. *Bearing the Cross: Martin Luther King, Jr., and the Southern Christian Leadership Conference*.

<sup>528</sup> Marable, Manning. *Malcolm X: A Life of Reinvention*.

<sup>529</sup> Payne, Charles. *I've Got the Light of Freedom*; Morris, Aldon. *The Origins of the Civil Rights Movement*.

<sup>530</sup> Ransby, Barbara. *Ella Baker and the Black Freedom Movement: A Radical Democratic Vision*.

<sup>531</sup> hooks, bell. *Ain't I a Woman?*

професійна правозахисниця, яка десятиліттями розслідувала випадки расового та сексуального насильства<sup>532</sup>.

Феміністична історіографія також наголошує на міжсекційності — взаємодії расових, гендерних, класових та релігійних чинників.

Інтерпретації традиції Black Power і радикалізму

У дослідженнях Стоклі Кармайка, Г'юї Н'ютона, Фреда Гемптона та інших діячів фокус зміщується на самооборону, політичну автономію та антиімперіалістичну риторику. Меннінг Марабл, Джошуа Блум та Волтер Айзекс доводять, що Black Power був не відхиленням, а закономірною фазою еволюції руху<sup>533</sup>.

У межах цього підходу Малкольм Ікс і Кармайл — не опоненти інтеграціонізму, а творці альтернативної політичної логіки, що відповідала досвіду покоління, розчарованого повільністю реформ і насильством держави.

**Українська історіографія проблеми.** Українські дослідники (В. Скоблик, В. Гавришук, С. Решетов та ін.) інтегрують американські методології, але зберігають фокус на політичній ідентичності, релігійній риториці та соціокультурних аспектах протесту<sup>534</sup>.

Окремо аналізуються:

- ненасильницька риторика Кінга як політична технологія;
- радикальна традиція Малкольма Ікса в контексті антиколоніалізму;
- роль жінок і молоді як ключових організаційних структур руху.

Українська історіографія дедалі більше тяжіє до структурного аналізу, відходячи від суто біографічної традиції.

Історіографія демонструє рух від персоніфікованого розуміння лідерства (Кінг / Малкольм Ікс) до уявлення про рух як складну систему, у якій співіснували різні типи лідерства — харизматичне, жіноче, молодіжне, мережеве. Саме ця багатовимірність визначила динаміку громадянських протестів у США середини ХХ століття.

### Лідерство Мартіна Лютера Кінга: ненасильницька парадигма боротьби

Феномен Мартіна Лютера Кінга є центральним у дослідженні афроамериканського руху за громадянські права. Його діяльність уособлює перехід від локальних протестів до системної кампанії морального і політичного тиску на федеральну владу. Народжений у 1929 році в Атланті, син баптистського пастора, Кінг поєднав богословську освіту з філософським баченням християнського гуманізму, який він трансформував у практику соціальної дії. Вплив на його формування мали твори Махатми Ганді, Райнгольда Нібура та Генрі Девіда Торо<sup>535</sup>.

Своє перше лідерське випробування Кінг отримав у 1955 році під час бойкоту автобусів у Монтгомері, спричиненого арештом Розі Паркс. Ця кампанія тривала 381 день і завершилася рішенням Верховного суду про скасування сегрегації в транспорті<sup>536</sup>. Бойкот показав ефективність ненасильницького опору як стратегії колективної дії й заклав основи подальшого розвитку руху. Кінг очолив новостворену Південну християнську конференцію лідерів (SCLC), що координувала протестні акції на Півдні.

<sup>532</sup> McGuire, Danielle. *At the Dark End of the Street*.

<sup>533</sup> Bloom, Joshua; Martin, Waldo. *Black against Empire*.

<sup>534</sup> Гавришук, В. М. «Боротьба афроамериканців за громадянські права у США в другій половині 50–60-х рр. ХХ ст.» // *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2016. С. 71–80; Скоблик, В. «Мобілізаційна природа афроамериканського руху за громадянські права США» // *Наукові праці історичного факультету ЗНУ*. 2019. С. 116–123; Решетов, С. «Політична і релігійна риторика у виступах М. Л. Кінга» // *Вісник Київського університету ім. Б. Грінченка*. 2018. С. 39–45.

<sup>535</sup> King, Martin Luther Jr. *Stride Toward Freedom: The Montgomery Story*. New York: Harper & Row, 1958, p. 87.

<sup>536</sup> *Browder v. Gayle*, 352 U.S. 903 (1956).

Його філософія ненасильства ґрунтувалася на переконанні, що «моральна сила любові» здатна перетворити суспільство зсередини. У книзі «Крок до свободи: історія Монтьомері» (в оригіналі *Stride Toward Freedom: The Montgomery Story*) Кінг підкреслював:

«Ненасильство — це не пасивність, а активна духовна сила, яка шукає примирення, а не перемоги»<sup>537</sup>.

Водночас, як відзначає Тейлор Бранч, Кінг усвідомлював необхідність поєднання морального тиску з політичними вимогами. Його виступи у Бірмінгемі (1963) та Вашингтоні (марш *I Have a Dream*) стали апогеєм мирного етапу руху, а ухвалення закону про громадянські права (*Civil Rights Act*, 1964) та закону про виборчі права (*Voting Rights Act*, 1965) закріпили перші юридичні перемоги<sup>538</sup>.

Кінг розглядав соціальну справедливість не лише крізь расову, а й економічну призму. Після 1965 року він виступав проти війни у В'єтнамі, розпочав «Кампанію бідних людей», вимагаючи глибших реформ<sup>539</sup>. Саме ця еволюція — від боротьби з расизмом до боротьби з бідністю — викликала неоднозначну реакцію серед його послідовників і політичних союзників.

Як наголошує український дослідник Сергій Решетов, феномен Кінга полягав у «здатності перетворити моральний авторитет у політичний капітал, не зрадивши релігійну сутність свого послання»<sup>540</sup>. Його смерть у Мемфісі 4 квітня 1968 року стала не лише трагедією, а й переломним моментом — символічним завершенням епохи ідеалістичного ненасильства.

### Радикалізація руху: Малкольм Ікс і концепція «чорного націоналізму»

Якщо Кінг уособлював морально-релігійний центр руху, то Малкольм Ікс репрезентував його радикальне крило. Його ідеї та постать стали символом гордості, самоповаги й боротьби за гідність чорної людини без огляду на компроміси. Народжений 1925 року в Небрасці, син баптистського пастора, Малкольм у молодості пережив злочинне середовище, в'язницю та духовне відродження у лавах *Nation of Islam*<sup>541</sup>.

Його риторика ґрунтувалася на принципі самозахисту, самовизначення і «чорного націоналізму». На відміну від Кінга, він заперечував інтеграціоністську модель і закликав до побудови окремої чорної ідентичності, вільної від залежності від білого суспільства. У промові «Послання до низових громад» (*Message to the Grassroots*), 1963 він говорив: «Ми не хочемо інтеграції у систему, яка нас гнобить; ми хочемо свободи від неї»<sup>542</sup>.

У своїй автобіографії, створеній у співавторстві з Алексом Гейлі, Малкольм Ікс розповів про еволюцію від радикального ізоляціонізму до усвідомлення універсальних принципів прав людини після паломництва до Мекки (1964)<sup>543</sup>. Ця трансформація відображала рух від догматичного націоналізму до інтернаціонального гуманізму.

Меннінг Марабл у своїй фундаментальній біографії підкреслює, що «після відходу з «Нації ісламу» Малкольм став більш небезпечним для американського істеблішменту, бо пропонував реальну альтернативу політичній інтеграції — транснаціональну солідарність пригноблених»<sup>544</sup>.

Риторика Малкольма Ікса мала колосальний вплив на формування свідомості молодшого покоління активістів, зокрема членів SNCC і майбутніх «Чорних пантер». Саме його

<sup>537</sup> Кінг, Мартін Лютер. *Шлях до свободи*. Київ: Основи, 2005, с. 124.

<sup>538</sup> Branch, Taylor. *Parting the Waters: America in the King Years, 1954–1963*. Simon & Schuster, 1988, p. 605.

<sup>539</sup> Garrow, David J. *Bearing the Cross: Martin Luther King, Jr., and the Southern Christian Leadership Conference*. HarperCollins, 1986, p. 517.

<sup>540</sup> Решетов, С. «Політична і релігійна риторика у виступах М. Л. Кінга» // *Вісник Київського університету ім. Б. Грінченка*, 2018, с. 41.

<sup>541</sup> Haley, Alex; Malcolm X. *The Autobiography of Malcolm X*. New York: Ballantine Books, 1965, p. 53.

<sup>542</sup> Ibid., p. 231.

<sup>543</sup> Там само, с. 389.

<sup>544</sup> Marable, Manning. *Malcolm X: A Life of Reinvention*. Viking Press, 2011, p. 412.

ідеї про самозахист, гордість і контроль над громадами стали ідейним фундаментом руху *Black Power*. Як писав один із його послідовників, Стоклі Кармайкл, «Малкольм навчив нас не просити дозволу бути людьми»<sup>545</sup>.

Український дослідник Володимир Скоблик вважає, що саме завдяки Малкольму Іксу «рух набув подвійного виміру — морального і революційного; він став не лише боротьбою за рівність, а й за гідність і суб'єктність чорного населення»<sup>546</sup>. Його вбивство 21 лютого 1965 року у Гарлемі стало сигналом до переходу руху в нову фазу — етап політичної радикалізації.

### Жіноче лідерство: Елла Бейкер і Роза Паркс як рушійки суспільних змін

Попри домінування чоловічих постатей у публічному дискурсі руху за громадянські права, саме жінки відіграли критично важливу роль у його становленні, мобілізації та організаційній стабільності. Серед них особливе місце займають Елла Джозефін Бейкер і Роза Паркс — жінки, чий підходи до боротьби виявили глибину демократичної культури та підважили традиційну модель «харизматичного лідера».

**Елла Бейкер: демократія знизу.** Елла Бейкер (1903–1986) була ключовою фігурою в перетворенні руху з морального заклику на стійку мережу активізму. Її діяльність розпочалася ще у 1930-х роках у *NAACP*, але особливого значення набрала після 1957 року, коли вона стала виконавчою секретаркою *SCLC* — організації, яку очолював Мартін Лютер Кінг<sup>547</sup>.

На відміну від лідерів типу Кінга, Бейкер наголошувала на важливості горизонтальної демократії та «лідерства громад». Її кредо — “*Strong people don't need strong leaders*” — виражало переконання, що соціальні зміни мають ґрунтуватися не на харизмі, а на колективній свідомості<sup>548</sup>.

Як підкреслює Барбара Ренсбі, Бейкер створила концепцію «радикальної демократії», у межах якої активізм не є діяльністю еліти, а процесом постійного навчання та самопідсилення спільноти<sup>549</sup>. Її участь у створенні Студентського ненасильницького координаційного комітету (*SNCC*) 1960 року забезпечила новий етап у розвитку руху, коли молодь отримала власний голос і структуру.

У цьому контексті Елла Бейкер стала містком між поколіннями активістів — від ветеранів 1930-х до студентів 1960-х. Її роль часто применшувалася через гендерні стереотипи, однак історіографія останніх десятиліть (особливо феміністична) відновила її значення. Як зазначає український історик Сергій Решетов, «Бейкер уособила перехід від лідерства як служіння натовпу до лідерства як взаємодії, що віддзеркалює демократичну сутність самої боротьби»<sup>550</sup>.

**Роза Паркс: символ спротиву.** Роза Паркс (1913–2005) увійшла в історію як «жінка, що змінила Америку», коли 1 грудня 1955 року в Монтгомері відмовилася поступитися місцем білому пасажирові. Проте її вчинок був не спонтанним, а частиною багаторічної боротьби — вона вже тоді була активною членкинею Національної асоціації сприяння прогресу кольорового населення (*NAACP*) і займалася розслідуванням випадків сексуального насильства проти чорних жінок<sup>551</sup>.

<sup>545</sup> Carmichael, Stokely; Hamilton, Charles V. *Black Power: The Politics of Liberation*. Vintage, 1967, p. 29.

<sup>546</sup> Скоблик, В. «Мобілізаційна природа афроамериканського руху...», с. 120.

<sup>547</sup> Ransby, Barbara. *Ella Baker and the Black Freedom Movement: A Radical Democratic Vision*. — University of North Carolina Press, 2003, p. 57.

<sup>548</sup> Ibid., p. 132.

<sup>549</sup> Там само, с. 248.

<sup>550</sup> Решетов, С. «Гендерний вимір у структурі громадянського руху США 1950–1960-х рр.» // *Історичні студії КБГУ*, 2020, с. 66.

<sup>551</sup> Parks, Rosa; Haskins, Jim. *Rosa Parks: My Story*. New York: Dial Books, 1992, p. 15.

Акт громадянської непокори Паркс став каталізатором першої масштабної кампанії ненасильницького протесту — Монтгомеріського бойкоту. Саме він вивів на авансцену Мартіна Лютера Кінга, проте історики (зокрема Тейлор Бранч і Барбара Ренсбі) підкреслюють, що без морального авторитету Паркс і підпільної організаційної роботи жінок місцевих церков цей рух не відбувся б<sup>552</sup>.

У пізніші роки Паркс залишалася активною в русі, брала участь у марші в Селмі (1965), виступала на захист політичних в'язнів і підтримувала молодих радикалів. Вона говорила:

«Люди завжди кажуть, що я не вставала через втому. Але я втомилася не від сидіння, а від покори»<sup>553</sup>.

Як слушно зазначає Віталій Гавришук, «жіноче лідерство у русі за громадянські права було не менш дієвим, ніж чоловіче, хоча його форми були часто “невидимими” — організаційними, педагогічними, моральними»<sup>554</sup>. Паркс і Бейкер символізують цю невидиму, але фундаментальну вісь руху — повсякденне лідерство, що тримало разом громади у момент найвищої напруги.

### Молодіжне крило руху: роль Стоклі Кармайкла і трансформація протесту

Студентський рух став вирішальною силою у другій половині 1960-х років, коли покоління молодих афроамериканців відчувало розчарування в повільності реформ і моральних компромісів. Його найяскравішим представником був Стоклі Кармайкл (1941–1998), пізніше відомий під ім'ям Кваме Туре.

Випускник Говардського університету, він приєднався до SNCC на початку 1960-х, беручи участь у «свободіздах» і кампаніях у Міссісіпі. Кармайкл швидко став одним із найвідоміших студентських лідерів, а його виступ 1966 року в Грінвуді, Міссісіпі, де він уперше вигукнув гасло “*Black Power!*”, ознаменував нову фазу руху<sup>555</sup>.

Ідея «чорної сили» (*Black Power*) передбачала не відмову від ненасильства, а розширення політичної програми — перехід від інтеграції до самовизначення. У співавторстві з Чарльзом Гамілтоном Кармайкл розвинув цю концепцію у книзі «Чорна сила: політика визволення» (*Black Power: The Politics of Liberation*, 1967), де наголошував на необхідності «самоуправління чорних громад, контролю над економікою і культурною репрезентацією»<sup>556</sup>.

Молодіжні організації на кшталт SNCC під його впливом радикалізувалися, висували гасла політичної автономії й солідарності з визвольними рухами Африки. Меннінг Марабл характеризує цей етап як «перехід від моральної риторики до політичної мови сили, коли покоління, виховане на Кінгу, почало мислити категоріями Малкольма»<sup>557</sup>.

Однак радикалізація спричинила внутрішню кризу руху. Частина активістів дистанціювалася від пацифістських структур, з'явилися нові організації — насамперед Партія Чорних Пантер (*Black Panther Party*, 1966), які поєднували соціальні програми з ідеєю самозахисту. Як відзначає Володимир Скоблик, «Кармайкл став першим, хто перевів рух із моральної площини в політичну, надавши йому ідеологічну глибину, але й водночас — точку розлому»<sup>558</sup>.

Попри суперечливе сприйняття, спадщина Кармайкла засвідчила важливість політичної емансипації молоді та зміни поколінь у русі. Його гасло “*Black Power*” стало

<sup>552</sup> Branch, Taylor. *Parting the Waters*, p. 139.

<sup>553</sup> Parks, *My Story*, p. 47.

<sup>554</sup> Гавришук, В. «Боротьба афроамериканців...», с. 77.

<sup>555</sup> Carmichael, Stokely; Hamilton, Charles V. *Black Power: The Politics of Liberation*. Vintage, 1967, p. 23.

<sup>556</sup> Ibid., p. 71.

<sup>557</sup> Marable, Manning. *Race, Reform, and Rebellion*, p. 156.

<sup>558</sup> Скоблик, В. «Мобілізаційна природа афроамериканського руху...», с. 121.

символом не лише протесту, а й самоповаги, економічної самостійності та культурної гордості — тих елементів, які пізніше визначили афроамериканську ідентичність у постіндустріальній Америці.

**Висновки.** Дослідження афроамериканського руху за громадянські права у США 1950–60-х років засвідчує, що його успіх визначався не тільки політичними та соціально-економічними чинниками, але й факторами ідеологічного порядку, які традиційно пов'язують з діяльністю його видатних рушіїв — представників національних еліт. Лідери руху не лише очолювали протести, а й формували ціннісні орієнтири американського суспільства, змінюючи уявлення про справедливість, рівність і свободу.

Мартін Лютер Кінг, зокрема, репрезентував ненасильницьку парадигму боротьби, яка поєднувала християнський гуманізм із політичним реалізмом. Його лідерство продемонструвало силу морального авторитету як інструмента соціальних змін. Малкольм Ікс, навпаки, уособив радикальну сторону руху — прагнення до самоповаги, самооборони і політичної автономії. Його вплив вийшов за межі американського контексту, заклавши підґрунтя для інтернаціональної солідарності пригноблених народів.

Жіноче лідерство, представлене Еллою Бейкер і Розою Паркс, розкрило демократичну сутність руху: здатність самоорганізовуватися «знизу», виходячи з реалій місцевих громад. Бейкер створила модель колективного активізму, яка стала основою для студентських ініціатив, тоді як Паркс перетворила акт громадянської непокорності на універсальний символ гідності.

Молодіжне крило, уособлене Стоклі Кармайклом, відобразило нову фазу — політизацію та радикалізацію боротьби. Його концепція *Black Power* виявила потребу не лише у рівних правах, а й у контролі над власною ідентичністю, культурою та економікою. Саме завдяки цій ідеологічній еволюції рух перестав бути лише оборонним і набув характеру активної політичної суб'єктності.

Загалом, лідерство у русі за громадянські права було не монолітним, а багатоголосим. Воно поєднувало моральну проповідь, політичну програму і культурну революцію. Українські дослідники (Гавришук, Скоблик, Решетов) слушно відзначають, що цей феномен не можна зводити лише до персоналій — це був процес формування громадянського суспільства нового типу, де кожен міг стати лідером.

Отже, афроамериканський рух 1950–60-х рр. — це не просто етап боротьби за рівноправ'я, а школа демократії, з якої США вийшли глибше осмисливши власну ідентичність. Його лідери, різні за переконаннями, вірою і методами, утворили спільну політичну мозаїку, на фоні якої було здійснено історичний поворот від локальних протестів до загальнонаціонального руху.

#### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

##### Офіційні документи та законодавство:

1. *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954).
2. *Browder v. Gayle*, 352 U.S. 903 (1956).
3. *Plessy v. Ferguson*, 163 U.S. 537 (1896).
4. *The Civil Rights Act* (1964) // United States Statutes at Large, Vol. 78. Washington, 1964.
5. *The Voting Rights Act* (1965) // U.S. Department of Justice. Washington, 1965.

##### Мемуари, автобіографії, виступи:

6. Кінг, Мартін Лютер. *Шлях до свободи* [Stride Toward Freedom]. Київ: Основи, 2005.
7. Parks, Rosa; Haskins, Jim. *Rosa Parks: My Story*. New York: Dial Books, 1992.
8. Haley, Alex; Malcolm X. *The Autobiography of Malcolm X*. New York: Ballantine Books, 1965.

**Монографії та наукові праці зарубіжних авторів:**

9. Branch, Taylor. *Parting the Waters: America in the King Years, 1954–1963*. New York: Simon & Schuster, 1988.
10. Carmichael, Stokely; Hamilton, Charles V. *Black Power: The Politics of Liberation*. New York: Vintage, 1967.
11. Garrow, David J. *Bearing the Cross: Martin Luther King, Jr., and the Southern Christian Leadership Conference*. New York: HarperCollins, 1986.
12. Marable, Manning. *Race, Reform, and Rebellion: The Second Reconstruction and Beyond in Black America, 1945–2006*. Jackson: University Press of Mississippi, 2007.
13. Marable, Manning. *Malcolm X: A Life of Reinvention*. New York: Viking Press, 2011.
14. Payne, Charles M. *I've Got the Light of Freedom: The Organizing Tradition and the Mississippi Freedom Struggle*. Berkeley: University of California Press, 2007.
15. Ransby, Barbara. *Ella Baker and the Black Freedom Movement: A Radical Democratic Vision*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2003.

**Українські наукові дослідження:**

16. Гавришук, В. М. «Боротьба афроамериканців за громадянські права у США в другій половині 50–60-х рр. XX ст.» // *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2016. С. 71–80.
17. Скоблик, В. «Мобілізаційна природа афроамериканського руху за громадянські права у США» // *Наукові праці історичного факультету ЗНУ*. 2019. С. 116–123.
18. Решетов, С. «Політична і релігійна риторика у виступах М. Л. Кінга» // *Вісник Київського університету ім. Б. Грінченка*. 2018. С. 39–45.
19. Решетов, С. «Гендерний вимір у структурі громадянського руху США 1950–1960-х рр.» // *Історичні студії КБГУ*. 2020. С. 63–70.

**Інтернет-джерела (з перевіркою 3 грудня 2025 р.):**

20. U.S. Supreme Court Archive. <https://supreme.justia.com> (дата звернення: 21.10.2025).
21. U.S. Department of Justice. Voting Rights Laws History. <https://www.justice.gov/crt/history-federal-voting-rights-laws> (дата звернення: 21.10.2025).